

RACIONALUMO IR TEISINGUMO SĄJUNGOS PROBLEMA JOHN ROYALSO „POLITINIAME LIBERALIZME“

Nida Vasiliauskaitė

Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Kūrybinių industrijų fakultetas
Filosofijos ir politologijos katedra
Saulėtekio al. 11, SRC 712 a, LT-10223 Vilnius
Tel. (8 5) 274 4867
El. paštas: nida.vasiliauskaite@vgtu.lt

Straipsnyje analizuojamos Johno Rawlso pastangos sukurti „politinės, bet ne metafizinės“ tvarkos modelį, kuris tenkintų specifiskai apibrėžtus „racionalumo“ bei „teisingumo“ kriterijus, ir išryškinamas šio modelio vidinis prieštaravimas. Parodoma, kokie problemiški yra pagrindiniai „politinio liberalizmo“ konstravimo įrankiai – politikos / moralės ir protingumo / racionalumo perskyros – ir teigiama, jog koncepcijos nenuoseklumą priežastis yra principinė, ji glūdi pačiame Rawlso sumanyme susieti, bet nesutapatinti du autonomiškus ir heterogeniškus normatyvumo šaltinius; o atsisakius kurio nors vieno „politinis liberalizmas“ apskritai suirtų.

Pagrindiniai žodžiai: racionalumas, teisingumas, neutralumas, politinis liberalizmas, fundamentizmas.

Ar įmanoma „racionali ir teisinga“ politinė tvarka radikalaus vertybinio pliuralizmo sąlygomis, pastarąjį pripažįstanti kaip teoriškai neredukuojamą *datum*? Be apeliacijų į kitas – moralines, religines ar gamtines – tvarkas, t. y. nemėginanti savęs teisinti bei grįsti jokia transžmogiška objektyvybe? Dvidešimt metų po Johno Rawlso „politinio liberalizmo“, regis, tik sustiprino abejones: projektas sulaukė nemažai kritikos, politiško kaip privačius įsitikinimus transcenduojančios (ir jų neliečiančios) universalios perspektyvos idėja dar labiau pakibo ore, o įtikinamesnio mėginimo ją apginti taip ir neatsirado, nepaisant poreikio atsakyti į nerimą keliantį klausimą: „Ką tuomet

tokia situacija reiškia politinei filosofijai ir politinei praktikai?“

Gera žinoma priekaištus, jog politinis liberalizmas – toks, kokį jį konstruoja Rawlsas, – *de facto* anaipol nėra tik politinis, taigi, netesi savo pagrindinio pažado pasiūlyti politinio konsensuso, neutralaus „gėrio“ ir „pasaulio“ sampratoms, mechanizmą, noriu papildyti paties šios teorijos branduolio vidinio nuoseklumo analize. Tezė, kurią ketinu ginti, teigia, jog, pirma, politinio liberalizmo idėjai nepavyksta išvengti kai kurių esminių *Teisingumo teorijos* (1971) trūkumų, kuriems šalinti ji ir buvo pasitelkta; antra, šios nesėkmės priežastis yra principinė, ji logiškai glūdi

pačiame Rawlso siekyje ypatingu būdu susieti du heterogeniškus normatyvinius kriterijus – racionalumą ir teisingumą – ir, vadinas, jokie teorijos „kosmetiniai pakeitimai“ jos išgelbėti nepadės.

Straipsnį sudaro keturios dalys. Pirmoje nagrinėjamas politinio liberalizmo santykis su vadinamąja „fundamentizmo problema“. Antroje nuo fundamentizmo pereinama prie klausimo apie numanomą politinio liberalizmo piliečių racionalumą parodant, kad kaip tik racionalumas čia ir tampa abejotinas. Trečioje naujais argumentais papildoma tariamo „metafizinio neutralumo“ kritika, o ketvirtoji skirta racionalumo / protingumo perskyros analizei.

1. Antifundamentistinis fundamentizmas

Teisingumo teorijos nepakankamas universalumas (nesėkmingas nešališkumas įvairių gėrio sampratų atžvilgiu)¹ reiškia ir nepakankamą stabilumą: nerealu tikėtis, kad ją parems tie, kam nepriimtinas liberalizmas kaip moralinė (teigianti tam tikrą gėrio sampratą) doktrina. Nerealu, jeigu kartu su vėlyvuju Rawlsu atsižadame vilties ją įtikinti visuomenę ir pripažįstame neredukuojamo vertybinio pliuralizmo egzistavimą. Tokio pliuralizmo, kurio šaltinis – ne informacijos trūkumas, sprendimo klaidos, prietarai, interesai, išvalgumo stoka ar įgimtas kvailumas, o pats mąstymas *per se*²; pliuralizmo

ne kaip laikino istorinio reiškinio, o kaip neišvengiamos ir „pastovios demokratinės viešosios kultūros ypatybės“ (Rawls 1993: 36). Tezė „susitarti dėl gėrio neįmanoma“ dabar tampa Rawlso atspirties tašku.

Fundamentalios problemos „Kokiu būdu galėtų egzistuoti stabili ir teisinga visuomenė, kurioje laisvus ir lygius piliečius giliai skiria protingos, bet nesuderinamos religinės, filosofinės bei moralinės doktrinos?“ (1993: xviii) sprendimą Rawlsas randa pačioje jos formuluotėje: jei bet kokio susitarimo būtina sąlyga – apeiti gėrio tematiką, tai susitarti dėl politinio teisingumo pavyktų nebent aiškiai atsisakius moralinių prielaidų ir atitinkamos argumentacijos, tai yra griežtai atskyrus moralę nuo politikos. Liberali teisingumo teorija, jo manymu, gali išlikti nešališka ir stabili, bet tik tuo atveju, jeigu liberalizmą suprasime kaip vien politinę poziciją, visiškai nesusijusią su jokia bendresne įsitikinimų sistema³. Toks liberalizmas nesiūlo „jokios specifinės metafizinės ar epistemologinės doktrinos anapus to, ką numato pati politinė koncepcija“ (1993: 10). Jis visiškai nieko neteigia apie nepolitines (religines, etines, estetines etc.) vertybes, yra nuo jų nepriklausomas (*freestanding*), todėl nė vienas pilietis neturi pagrindo jį atmesti kaip nesuderinamą

sąvokų reikšmė; 4) situacijos suvokimas priklauso nuo visos mūsų patirties, o ji neišvengiamai skirtinga; 5) keblu vienareikšmiškai įvertinti abiejų pusių skirtingo pobūdžio ir stiprumo argumentus; 6) tenka rinktis, kuriai iš vienodai brangių vertybių teikti pirmenybę (1993: 58).

³ Pirmą kartą šią idėją Rawlsas pateikė straipsnyje „Teisingumas kaip nešališkumas: politinis, o ne metafizinis“ (*Justice as Fairness: Political not Metaphysical*, 1985). Perskyra, anot autoriaus, nereiškia, kad „Teisingumo teorijos“ liberalizmo būta metafizinio: tiesiog ten esą nepakankamai pabrėžtas skirtumas ir sudarytos sąlygos klaidingoms siūlomoms koncepcijoms interpretacijoms.

¹ Žr. Vasiliauskaitė, N. 2005. Racionalumo ir teisingumo trintis Johno Rawlso *Teisingumo teorijoje*. *Politologija* 4 (40): 53–78.

² Rawlsas mini bent šešias protingo (*reasonable*) nesutarimo priežastis, kurias jis vadina „sprendimo pasunkinimais“ (*burdens of judgment*). Vienodai nuspręsti sunku, kai: 1) moksliniai ir empiriniai duomenys yra sudėtingi ir prieštaringi; 2) neakivaizdi santykinė atskirų argumentų svarba; 3) neaiški tikslai vartojamų

su jo pažiūromis. Skirtingai nuo metafizinio, politinis liberalizmas konstruojamas kaip pilnai ar nepilnai visa apimančių (*comprehensive*) doktrinų – tokių, kurios „apima samprotavimus apie tai, kas reikšminga žmogaus gyvenime, taip pat didelei mūsų nepolitinės elgsenos daliai (ribiniu atveju – visam mūsų gyvenimui) turinčius įtakos asmeninės dorybės ir charakterio idealus“ (1993: 175) – formali (bet jokiū būdu ne substanciali) priešingybė: jis neprieštarauja nė vienos iš jų turiniui, tik atsisako apie tokius dalykus kalbėti ir taip pateikia struktūrinę alternatyvą. Politinę koncepciją galima pristatyti „neminint, nežinant ir net nespėlojant, kokioms būtent iš to tipo doktrinų ji galėtų priklausyti ar kokių būti remiama“, todėl ir galima tikėtis ją tapsiant pačias įvairiausias visa apimančias doktrinas išpažįstančių piliečių sutarimo – persiklojančio konsensuso (*overlapping consensus*) – objektu (Rawls 1993: 12–13). Politinis liberalizmas siekia ne išstumti, atstoti ar pakeisti tokias doktrinas, bet papildomai sukurti specifinę politinę erdvę kaip privačius įsitikinimus transcendentuojančią universalią perspektyvą.

Rawlso siekis „nebeturėti užnugario“ (nebesiremti jokiais galutinėmis, nepolitinėmis vertybėmis), leidžia Juddui Owenui tvirtinti, esą tokia politinė teorija yra ne ką mažiau antifundamentistinė⁴ (tik ne taip sąmoningai ir eksplisitiškai) nei Rorty etnocentrinis liberalizmas, kuris „save teigia nesirūpindamas savo pagrindais“ kaip

⁴ Antifundamentizmu vadinamas atsisakymas pripažinti galimybę ir reikalingumą pateikti galutinius, neginčijamus teorijos pagrindus. Politinėje filosofijoje tai fundamentistinio įsitikinimo, kad „gera politinė tvarka remiasi objektyviai teisinga žmogaus prigimties samprata“, kritika (Plant 1998: 526).

konsensusu testuojamą tikėjimą (*belief*)⁵ (Rorty 1991a: 176): juk abu atmeta bet kokią „metafizinę“⁶ politinės teorijos aspektą ar pretenziją (Owen 2001: 97, 167). Be abejo, Oweno ir Rorty požiūris į Rawlsą gana netikėtas: tradiciškai Rawlsas nepriskiriamas antiracionalistiškai nusiteikusiems antifundamentistams ir pats neketina su jais tapatintis. Nors Rorty (1991b) mėgina jį pavaizduoti kaip vieną iš saviškių (ne tiek rimtai, kiek ironiškai), kiti antifundamentistai, pavyzdžiui Stanley's Fishas (1999b) ir Mouffe (2000), politinį liberalizmą supranta kaip kraštutinę racionalizmo apraišką (kas gali būti labiau svetima antifundamentizmui už tariamai neutralią pozą?). Trečią poziciją šiuo klausimu užima Patrickas Nealas, kurio manymu, Rawlso agnostinis atsisakymas kalbėti apie nepolitinius dalykus turėtų būti vadinamas ne antifundamentistiniu, bet afundamentistiniu, nes Rawlsas tik nenori dalyvauti ginče dėl pagrindų, o ne neigia jų buvimą ar reikalingumą – jis tik siūlo suspenduoti tokio pobūdžio klausimus (Neal 1994: 81, 87).

Fisho ir Mouffe interpretacija atrodo kur kas korektiškesnė ir artimesnė Rawlso intencijoms nei Oweno ir Rorty, kadangi apsiribojimo griežtai politine liberalizmo versija priežastis – ne noras atsisakyti racionaliai sutvarkytos visuomenės idėjos, o priešingai – pastangos šią idėją išgelbėti radikalaus moralinio reliatyvizmo sąlygomis. *Politiniame liberalizme* Rawlas mėgina

⁵ Rorty tvirtina, kad pats politinio konsensuso dėl liberalizmo susiformavimo faktas yra pakankamas jo pateisinimas, visiškai nereikia ieškoti kokių nors „giluminių“ (metafizinų) priežasčių, kurios visiems neginčijamai įrodytų liberalizmo „tiesą“. Mes tikime liberaliomis idėjomis ir šito gana (Rorty 1994: 5).

⁶ Sąvokas „metafizinė“ ir „visa apimanti“ Rawlsas laiko sinonimais ir taip „metafizikai“ suteikia nelabai įprastą prasmę.

patikslinti ir patobulinti *Teisingumo teoriją*, o ne paneigti. Tikslas išlieka tas pats, tik išskoma tinkamesnių priemonių, nes tas faktas, kad pirmajame veikale „bendra moralinė teisingumo doktrina nebuvo atskirta nuo griežtai politinės teisingumo koncepcijos“ (nebuvo sutraukti jų loginiai ryšiai, nebuvo atsiribota nuo moralinių siūlomo politinio modelio prielaidų), vėlyvojo Rawlso nuomone, prieštaravo ten deklaruotam siekiui reguliuoti tik visuomenės *politinę struktūrą*, niekam neprimetant jokios specifinės gėrio sampratos (1993: xv). Tam tikras Rawlso antifundamentizmas tėra šalutinis produktas, fundamentizmo „gelbėjimosi ratas“: taip, jis nebetiki galimybe pateikti visiems priimtinus moralinio liberalizmo pagrindus, bet tvirtai tiki galįs pateikti priežastis ir kiekvienam racionaliai įrodyti, kodėl reikėtų remti liberalizmą kaip *politinę* koncepciją, kodėl jis panašesnis už kitas alternatyvas. Ir tiki, kad taip daryti (kaskart pagrįsti) būtina. Ne tik jam, Rawlsui, teorijos kūrėjui, bet ir kiekvienam racionaliam piliečiui⁷. Todėl Oweno tezė, kad politinio liberalizmo projektas yra postracionalistinis, nes „nepretenduoja būti pagrįstas protu ir nesivadovauja racionaliais Apšvietos epochos idealais“ (2001: 14), yra labai abejotina. Rawlso liberalizmas tikrai nėra fundamentistinis Apšvietos prasme (nepostuluoja, bent eksplicitiškai, objektyviai teisingos „žmogaus prigimties“ teorijos; be to, kaip teigia Cliffordas Orwinas ir Jamesas Stoneris: „Užuot pakėlusį konvencijų uždangą tam, kad atskleistų tiesą apie gamtą [...], pirminė

⁷ Nors, beje, Rawlsas ne visus įtikina, kad tokio *politinio* politinių principų pagrindimo pakanka motyvuoti realiems žmonėms realioje visuomenėje, tai yra kad teorija be metafizinio „svorio“ gali būti patikimas „visuomenės cementas“ (Hampton 1995; Kukathas, Pettit 1990).

pozicija pati yra konvencija, kuri nežinojimo uždanga abstrahuojasi nuo mūsų natūralaus pasaulio pažinimo“; Orwin, Stoner 1990: 441), bet jis anaiplo neatsižada vilties surasti racionalų socialinės tvarkos modelį ir racionalių konstrukcijų neredukuoja į tikėjimo sistemas. Dėl šio tikslo jis netgi ryžtasi daryti nuolaidų radikaliai socialiniam reliatyvizmui (naujajam istoricismui; *the new historicism*), sakydamas, kad jo politinė koncepcija „gal ir nėra tinkama visais laikais visoms visuomenėms“ (Rawls 1989: 251): pakanka, jog teisingumas kaip nešališkumas būtų protingas ir racionalus *mums*.

2. Subjektyvus fundamentizmas ir racionalumas

Fundamentizmas Rawlso teorijoje atsiskleidžia ir kitu aspektu: draudimas remtis „žmogaus prigimtimi“ arba „objektyvia pasaulio tvarka“ negalioja žvelgiant subjektyviai, paprasto piliečio akimis. Pastarasis gali tikėti metafiziniais politinio liberalizmo pagrindais, svarbu, kad tokio tipo prielaidų neimplikuotų politinis liberalizmas *per se*. Kiekvienas gali ir netgi privalo (jei yra racionalus) politinį liberalizmą kaip nors susieti su savo bendresniais įsitikinimais (savo visa apimančia doktrina), o kaip jis tai padarys – jo privatus reikalas: pasak Rawlso, „vienas asmuo [politinį liberalizmą] priims deduktyviai samprotaudamas, kitas – kaip patenkinamą ir galbūt priimtiniausią iš visų normalioms socialinėms sąlygoms galimų variantų, o trečias – kaip sprendimą, kuris, viską gerai apsvarsčius, subalansuoja besivaržančias vertybes“ (1993: 171). Individualaus santykio su teisingumo teorija nusistatymas Rawlsui nepanaikina faktinės jos nepriklausomybės nuo

bet kokių nepolitinių įsitikinimų sistemų, tik išreiškia subjektyvią politinio liberalizmo interpretaciją, kuri visai neprivalo perprasti Rawlso sumanymo esmės: nieko tokio, jei dėl klaidingos dedukcijos „daugelis manys, kad nepolitinės ir transcendentinės vertybės yra tikrasis politinių vertybių pagrindas“ – svarbu, kad tik priimtų pastarąsias (1993: 242). Gali būti ir taip, kad nemažai piliečių iš viso nesuks sau galvos dėl loginės išpažįtamų vertybių dermės ir pritaris teisingumo principams „nematydami jokio ypatingo ryšio tarp tų principų ir kitų jų pažiūrų“ vien todėl, kad tai jiems asmeniškai bus naudinga (1993: 160). Taip pat gali būti, kad teisingumo principai iš pradžių bus priimti verčiant atitinkamai susiklosčiusiai situacijai, bet vėliau jų laikymasis taps įpročiu, atsiras pasitikėjimas (*trust, confidence*) šio įpročio tvirtumu bei savaimine verte, susiformuos troškimas (*desire*) teisingai elgtis bet kokiomis aplinkybėmis – ir *modus vivendi* peraus į persiklojantį konsensuą (1993: 168). Priešintis tokioms piliečių motyvacijoms ir tikėtis visiems išaiškinti tikrąsias politinio liberalizmo priimtimumo priežastis, Rawlso manymu, būtų tiesiog nerealistiška ar bent jau gerokai pasunkintų konsensuso siekimo procesą.

Čia atsiranda problema: jei „Rawlso žvilgsnis“ ir eilinio piliečio „žvilgsnis iš vidaus“ nesutampa, jei tas eilinis pilietis priima Rawlso koncepciją nesuprasdamas jos neutralaus santykio su nepolitinėmis doktrinomis ar remdamasis būtent jomis, jei jis teisingai elgiasi dėl įpročio, tikėjimo, troškimo ar pasikliaudamas kitų įpročiais, tai ar galima teigti, kad politinio liberalizmo priėmimo ir funkcionavimo procesai iš tiesų yra racionalūs? Ar galima kalbėti apie racionalių piliečių racionalų susitarimą, jeigu

jų mąstymą charakterizuoja inercija arba išvadų, neplaukiančių iš prielaidų, darymo praktika? Ir kaip tokias įvairias ir neretai neadekvačias politinio liberalizmo suvokimo formas bei rėmimo motyvus suderinti su Rawlso įsitikinimu, kad teisingumo teorijos palaikymo priežastys privalo būti visiems aiškios ir viešai atrodyti nekontroversiškos, kad vieši samprotavimai turi remtis tik sveiku protu ir solidžiais (tiesa, adaptuotais vidutinei sąmonei) moksliniais tyrimais, taip pat su teiginiu: „Kiekvienas požiūris remia politinę koncepciją dėl jos pačios ar dėl jos pačios nuopelnų“ (1993: 162, 148)? Beje, kita vertus, kažin ar „sveikas protas“ laikytinas racionalaus diskurso idealu, o nekontroversiškumas – būdingu mokslinių tyrimų rezultatų (juo labiau adaptuotų atsižvelgiant į „sveiko proto“ reikalavimus) bruožu. Geraldas Gausas atkreipia dėmesį į tai, kad neretai „sveiko proto episteminės normos ir praktikos produkuoja normatyviai nepriimtinius rezultatus“ vertinant paties Rawlso kriterijais, o sveiko proto „episteminiam absoliutizmui“ visiškai svetima neredukuojamo „protingo pliuralizmo“ idėja (Gaus 1996: 134–135). Labai tikėtina, kad „sveikai mąstantys“ eiliniai piliečiai atmes politinio liberalizmo koncepciją kaip nesuprantamai ir nepateisinamai skeptišką „savaime aiškių“ tiesų atžvilgiu.

Rawlsas, be abejo, primintų, kad kiekvienas privalo skirti viešus (politinius) argumentus nuo privačių (nepolitinių) ir sugebėti nuo pastarųjų atsiriboti; tai būtina dalyvavimo politiniame diskurse sąlyga. Nepolitinis politinio liberalizmo „pagrindimas“ ar iracionali ištikimybė sutartiems teisingumo principams turi likti asmeniniu kiekvieno individo reikalu ir nebūti eska- luojami viešai. Bendro visiems piliečiams

viešojo proto (*public reason as the reason of the public*) idealas numato, kad kiekvienas yra pasirengęs viešai ginti politinę teisingumo koncepciją apeliuodamas į vertybes, kurias, jo manymu, „pagrįstai galima tikėtis būsiant priimtinas kitiems“, taigi į tokias, kurios nesusijusios su sava privačia visa apimančia doktrina ar jos fragmentais (1993: 226). Tačiau įdomu, kokiū būdu šią sąlygą tenkina tas pats asmuo, kuris yra (klaidingai) įsitikinęs ginamos politinės koncepcijos *logine* priklausomybe nuo išpažįstamos moralinės ar religinės doktrinos? Juk politiškumą šiame kontekste apibrėžia būtent jo loginis neutralumas tokių doktrinų atžvilgiu: sugebėti identifikuoti argumentą kaip politinį reiškia atpažinti jo loginę nepriklausomybę nuo nepolitinių teiginių. O jei taip, tai tas, kuris privačiai sau įrodinėja čia esant loginį ryšį, nesuvokia nei politinio liberalizmo idėjos, nei privačios ir viešos argumentacijos skirtumo, tad kaip jis galėtų ir kodėl, žvelgdamas iš savos perspektyvos, turėtų manyti, kad jo nepolitinės vertybės neturi šansų tapti priimtinos visai visuomenei? Kodėl tas, kas mano, kad galintis pretenduoti į universalų galiojimą politinis teiginys B logiškai plaukia iš, tarkime, religinio teiginio A, turėtų ginti B nesiremdamas A? Todėl, kad jis iš patirties žino, jog A ne visiems daro įspūdį? Bet, jeigu jis tikrai tiki šia implikacija, tai tiki ir tuo, kad A yra ne mažiau universalus nei B, tik kiti esą šito dar nesupranta. Ir jei, *nepaisant tokios (teiginį B grindžiančios teiginiu A) argumentacijos*, teiginys B sulauks visuotinio pritarimo, tai labai gali būti, kad šis individas dar atkakliau ims propaguoti teiginį A. Kitaip sakant, politinio susitarimo dėl teisingumo viltis, ko gero, tik paskatintų viešus ginčus dėl tariamų

„tikrųjų“ teisingumo principų pagrindų ir taip kartu sumažintų paties politinio susitarimo tikimybę.

Tikėtis, kad visi piliečiai aiškiai suvoks politinio liberalizmo metafiziškai neutralų pobūdį ir palaikys jį būtent dėl šios priežasties – gana utopiška, paties Rawlso nuomone, be to, privačių spekuliacijų apie politinio liberalizmo santykius su visa apimančiomis doktrinomis draudimas neleistina išplėstu jo reguliuojamos erdvės ribas. Kita vertus, jei pripažįstama ne tik kiekvieno teisė ieškoti nepolitinių politinio liberalizmo pagrindų, bet netgi manoma, kad dauguma šia teise pasinaudos (tai yra politinę koncepciją interpretuos visiškai neadekvačiai, kaip logiškai priklausomą nuo kokios nors visa apimančios doktrinos)⁸, tai tokia pozicija rodo, pirma, nepasitikėjimą piliečių racionalumu, kuris kaip tik svetimas pradiniam Rawlso projektui; antra, pripažinimą, kad *de facto* parama politinei koncepcijai yra ne itin racionali; trečia, nuostatą, kad faktinė parama – svarbiau už remiamos koncepcijos esmės supratimą. Be to, jei politinio liberalizmo nepolitinis pagrindimas galimas tik nesuprantant rolsiškos sąvokos „politinis“ prasmės ir neskiriant viešos argumentacijos nuo privačios, tai sykiu šis nepolitinis pagrindimas eiliniam piliečiui neatrodo esąs tik privatus jo paties reikalas, kaip kad norėtų Rawlsas. Vadinasi, subjektyvus politinio liberalizmo (kaip teorinės koncepcijos) ryšys su visa apimančiomis doktrinomis netiesiogiai suproblemina faktinį „gerai sutvarkytos visuomenės“ bei jos piliečių racionalumą, o kartu ir paties *politinio* liberalizmo idėją.

⁸ Kad Rawlsas tikrai taip mano, liudija ši citata: „*Visi* (kursyvas mano – N. V.), kurie priima politinę koncepciją, pradeda nuo savo visa apimančio požiūrio ir remiasi jo teikiamais religiniais, filosofiniais ir moraliniais pagrindais“ (Rawls, 1993: 147).

3. Metafizinio neutralumo iliuzija

Ar tikrai metafizikos (visa apimančių doktrinų) ir politikos ryšys „Politiniame liberalizme“ tik subjektyvus? Ar galima Rawlso projektą pripažinti metafiziškai neutraliu? Vien tik politiniu? Kad galėtume atsakyti į šiuos klausimus, pirmiausia privalome atidžiau pažvelgti, kokią neutralumą ir kokią „metafiziką“ Rawlsas turi omenyje.

Pradėkime nuo to, kad Rawlsas neneigia, jog nepriklausomos nuo metafizinių prielaidų politinės teisingumo koncepcijos idėja vis dėlto numato tam tikrą politinės filosofijos ribas peržengiančią metafizinę tezę (būtent tezę „Politinei teisingumo koncepcijai nereikalingas joks metafizinis pagrindas“). Neneigia ir to, kad asmens kaip aktyvaus autonomiško mąstymo ir atsakomybės prisiėmimo vieneto samprata remiasi metafizine teze apie žmogaus kaip moralinio ir politinio veikėjo „prigimtį“ (įdomu, kaip jam pavyksta abi tezes suderinti?). Tik nesutinka, kad jo teisingumo koncepcija numato kokią nors *specifinę* metafizinę doktriną, skirtingą ir priešingą kitoms metafizinėms doktrinoms: „Jei metafizinės prielaidos ir įtraukiamos, tai tik labai abstrakčios“, indiferentiškos tradiciškai identifikuojamų metafizinių pozicijų (pavyzdžiui, realizmo / idealizmo, empirizmo / racionalizmo, monizmo / pliuralizmo, teizmo / ateizmo) atžvilgiu (Rawls 1993: 29). Taigi, jis nesitiki išvengti bendriausių galutinių prielaidų, „metafizikos“ aristoteliška prasme, tik atsi-riboja nuo konkrečių visa apimančių teorinių sistemų – tokių, kurios peržengia politinę problematiką ir pastarąją eksplicitiškai grindžia teiginiais apie objektyvią moralinę, religinę ar gamtinę tvarką.

Tačiau iš tiesų Rawlsas teigia daugiau. Jis pripažįsta, kad „[persiklojančio] kon-

sensuso objektas – politinė teisingumo koncepcija – kartu yra ir moralinė koncepcija“ ir kad „ji priimama remiantis moraliniais pagrindais“, nes „apima ne vien teisingumo principus, bet ir tam tikras visuomenės bei piliečių kaip asmenų sampratas, taip pat politines vertybes, dėl kurių tie principai įsitvirtina žmonių charakteryje ir pasireiškia viešajame gyvenime“ (1993: 147). Politinis liberalizmas normatyvus: jis siūlo „gerai sutvarkytos visuomenės“ viziją kaip kažką vertingą savaime. Netgi pateikia universalų etinį individo, koku dera tapti, modelį ir netiesiogiai tvirtina jį glūdint „žmogaus prigimtyje“: piliečiai priima teisingumo principus todėl, kad jie ne tik yra racionalūs, savarankiški, aktyvūs ir kooperuojantys sociumo nariai, bet *nori tokie būti* ir *nori būti pripažinti kaip tokie*, tai yra „jie trokšta savo asmenyje realizuoti ir būti pripažinti kaip realizavę šį piliečio idealą“ (Rawls 1993: 84). Moralinė pati neredukuojamo „protingo pliuralizmo“ (*reasonable pluralism*) sąvoka, nes „protingumui“ Rawlsas suteikia moralinę prasmę: tai kiekvienam žmogui būdingas „fundamentalus troškimas (*basic desire*) pateisinti savo veiksmus kitiems, remiantis tokiais pagrindais, kokių šie negalėtų pagrįstai (*reasonably*) atmesti“⁹ ir tvirtas noras pačiam laikytis kartą priimtų garbingos kooperacijos taisyklių (*a fair terms of cooperation*), žinoma, jei tik galima būti tikram, kad kiti elgsis taip pat (1993: 49). Tokio troškimo neturintys piliečiai, kaip neprotingi (*unreasonable*), negali, pasak Rawlso, būti politinio liberalizmo subjektais.

Moralinių persiklojančio konsensuso prielaidų deklaracija akivaizdžiai priešta-

⁹ Šią nelabai realistinę „protingumo“ sampratą Rawlsas pasiskolino iš Thomaso Scanlono (1982).

rauja „ne moralinio, bet politinio“ liberalizmo idėjai – juk politinę teisingumo koncepciją turi pateisinti ne moralinės normos, o politinio konsensuso pasiekimo faktas¹⁰. Tačiau Rawlsas priverstas pripažinti moralinį savo politinio projekto pagrindą – kitaip „konsensuso“ sąvoka netektų normatyvumo ir tereikštų paprastą faktinį *modus vivendi*, teisingumo teorija visiškai sutaptų su racionalaus pasirinkimo teorija (RPT)¹¹, o „teisingumas“ virstų maksimalios naudos sinonimu. Praradęs etinį turinį, politinis teisingumas nustotų būti *teisingumu*. Charlesas Larmore’as neabejotinai teisingai tvirtindamas, kad Rawlsui „už politinius principus, dėl kurių sutariama, fundamentalesnis pats išsipareigojimas jais remiantis organizuoti politinį gyvenimą bei siekti tokių principų, kurie būtų protingo sutarimu objektas. Šis išsipareigojimas iškūnija pagarbos asmenims principą ir formuoja liberalios minties moralinį kodeksą“¹² (1999: 602). Būtent pagarba asmenims¹³ mus verčia ieškoti bendro pagrindo, užuot konfliktus sprendus jėga ar apgaule. Vadinasi, kad ir ką sakytų Rawlsas, negalima nesutikti su Larmore’o

¹⁰ Rawlsas nemažai kritikuotas dėl to, kad nutrynė skirtumą tarp faktinio sutarimo dėl principų ir tų principų pateisinimo (*justification*) (pvz., Kukathas, Pettit 1990). Tokiai ne visai pagrįstai kritikai nepritaria Joshua Coehnas (1993) ir Larry Krasnoffas (1998).

¹¹ *Politiniame liberalizme* Rawlsas apverčia teisingumo ir RPT santykį. Dabar ne teisingumo teorija yra RPT atšaka, o pati RPT tampa „politinės teisingumo koncepcijos dalimi, mėginančia paaiškinti protingus teisingumo principus“ (1993: 53).

¹² Beje, Larmore’as nemano, kad moralinio kodo pakanka stabiliam politiniam vienietui sukurti. Dar reikia bendros istorinės patirties (1996: 141–44).

¹³ Owenas atkreipia dėmesį į ikianalitinę intenciją, kad „[...] nesutarimą svarbiais klausimais, kurių Rawlsas tapatina su pliuralizmu, atrodo, paprastai lydi ne lygi pagarba“ (2001: 127). Kitaip tariant, psichologiškai sunkoka išvaizduoti liberalą ir fanatiką, nuoširdžiai gerbiančius vienas kitą.

išvada, kad, nors liberalizmas „nepriklauso nuo visa apimančių moralinių gero gyvenimo vizijų, jis negali nuosekliai teigti esąs iš viso nepriklausomas nuo moralės“ (1999: 608).

Žinoma, šios išvados nedera suprasti kaip teiginio, kad moralė, kurią implikuoja politinis liberalizmas, yra tiesiog „moralė apskritai“, tiek eksplicitiškai, tiek implicitiškai neutrali bet kokios bendresnės „gero gyvenimo“ koncepcijos atžvilgiu – nebent manytume, kad Larmore’as „liberalios minties moralinį kodeksą“ laiko ne liberaliu, bet universaliu, ir pamirštume, kad pats Rawlsas atmeta susitarimo dėl moralės galimybę. Todėl reikia žengti dar vieną žingsnį ir konstatuoti, kad nors ir netiesiogiai, politinis liberalizmas remiasi specifinėmis liberaliomis moralinėmis vertybėmis ir metafizine liberalia „žmogaus prigimties“¹⁴ koncepcija. Išties, jau vien teiginys, kad kiekvienas pilietis yra asmeniškai suinteresuotas, jog kiti ne tik *de facto* laikytųsi bendrų žaidimo taisyklių, bet primtų tas taisykles dėl moralinių priežasčių ir nuoširdžiai trokštų to paties kaip jis (realizuoti universalų piliečio idealą), leidžia pritari Owenui, kad Rawlsas peržengia paties nusibrėžtas politiškumo ribas ir tam tikra prasme implicitiškai prieštarauja savo pradinei tezei apie racionalių veikėjų abejingumą

¹⁴ Išsamiau jį aptarta 1.1.5 skirsnyje. Įdomu, kad į klausimą, ar pakitus žmogaus prigimties teorijai ir socialinių institucijų pažinimui ilgainiui galėtų pasikeisti teisingumo principai, Rawlsas atsako iš esmės neigiamai: esą pokyčiai, nesusiję su asmens ar gerai sutvarkytos visuomenės idealų įgyvendinamumu, nėra reikšmingi šalių susitarimui pirminėje pozicijoje. Jis teigia: „Sunku realistiškai išvaizduoti tokias naujas žinias, kurios mus turėtų įtikinti, kad minėti idealai – neįgyvendinami. [...] Jei taip ir pažengtų mūsų žmogiškas pažinimas, jis neturėtų jokios įtakos mūsų moralinei koncepcijai“ (1980: 565). Tad liberalias prielaidas jis tebelaiiko universaliomis.

kitiems, jų gerovei, gyvenimo būdai ir gėrio sampratoms: cituojant Oweną: „Politinis liberalizmas, atrodo, pamėgino suderinti nesidomėjimą mūsų bendrapiliečių sielomis su atgaivintu rūpesčiu, kad jie būtų deramai tolerantiški ir teisingi“ (2001: 126).

Politinė teisingumo koncepcija negali visiškai nepaliesiti privačios erdvės (moralinių, religinių, metafizinių įsitikinimų)¹⁵. Ji nėra ir negali būti neutrali visa apimančių doktrinų atžvilgiu, nes jau pats politinių principų (net jeigu jie iš tikrųjų neturėtų jokio etinio turinio) prioritetas pažeidžia kai kurių visa apimančių doktrinų vertybinę hierarchiją: religinis fundamentalistas, kuris pripažįsta liberalių politinių principų politinį autoritetą, *eo ipso* daugiau nebe fundamentalistas (Fisho argumentas, 1999a). Juk fundamentalizmo esmė – tikėjimas, kad tam tikros moralinės normos yra dieviškos kilmės, vienareikšmiškos ir neginčijamos ir kad jomis remiantis turi būti reguliuojami visi socialiniai, taigi ir politiniai, reikalai. Suspenduoti šį tikėjimą dėl politinių priešasčių ir praktikuoti vien privačiai įmanoma tik nutarus, kad politinis Rawlso idealas yra didesnė vertybė už besąlygišką Dievo valios vykdymą, arba manant, kad tokia ir yra Dievo valia, taigi, transformuojant savo prioritetų sistemą, savo fundamentalistines pažiūras. Nenorą tai padaryti Rawlsas vertintų kaip neprotingumą, o užsispyrusį fundamentalizmą – kaip neprotingą (*unreasonable*) visa apimančią doktriną ir teigtų, kad jis atmetinas dėl neprotingumo, o ne dėl savo specifinio turinio. Tačiau būtent turinys ir yra jo neprotingumo priežastis, o jei taip, tai politinis liberalizmas nėra

vertybiškai (metafiziškai) neutralus. Kita vertus, fundamentalistas, išlikdamas fundamentalistu (nepriimdamas Rawlso teisingumo principų), subjektyviai gali visiškai atitikti Rawlso „protingumo“ apibrėžimą, tai yra nuoširdžiai norėti kooperuoti visiems priimtiniomis sąlygomis ir trokšti pateisinti savo veiksmus tokiais priešastimis, kurių kiti negalėtų pagrįstai (jo supratimu) atmesti: tiesiog, kaip fundamentalistas, jis nesugebėtų sau paaiškinti pateiktų priešasčių nepriimtiniumu kitiems kitaip, kaip tų piliečių iracionalumu, piktybišku neprotingumu arba Tiesos („Dievo Žodžio“) nežinojimu. Rawlso požiūriu, jo įsitikinimai atitinka objektyvią tikrovę ir kaip tik todėl *privalo* būti visiems priimtini. Tad jei Rawlsas priimtų fundamentalistą kaip politinio dialogo partnerį ir nemėgintų pakeisti jo visa apimančios doktrinos – negalėtų tikėtis konsensuso; jei mėgintų pakeisti – peržengtų politinio liberalizmo ribas. Bet jas peržengtų ir tuo atveju, jeigu fundamentalistą kvalifikuotų kaip neprotingą.

Visa tai galioja kalbant apie visas religines ar metafizines doktrinas, kurių turinys ar prioritetai prieštarauja politinio liberalizmo idėjoms, todėl Stephenas Macedo atvirai teigia, kad liberalioje valstybėje religija turi būti iš esmės transformuota, o ne tik suskliausta. Jis kalba apie liberalizmo „transformacinį planą“ (*transformative agenda*): „Jei konstitucinis režimas sėkmingai įsitvirtina, jis privalo sukurti sau palankią privačią erdvę ir formuoti tokius piliečius, kurie noriai laikytųsi režimo ribų ir sugebėtų siekti jo tikslų“ (Macedo 1998: 58). Bet toks planas aktyviai keisti piliečių tapatybę ir gyvenimo būdą kertasi su pačia politinio liberalizmo, kaip doktrinos, kuri nesikiša į privačias pažiūras, esmė. Rawlsas

¹⁵ Taip mano nemažai Rawlso kritikų (pvz., Anderson 2003; Mouffe 2000; Owen 2001, Steinberger 2000).

tikisi, kad palanki privati erdvė politinio liberalizmo sąlygomis formuosis savaime, laisva valia, tačiau pasyvi savaiminė ir savanoriška transformacija – vis tiek *transformacija*, negana to, piliečių „laisva valia“ čia tikslingai kreipiama taip, kad atitektų ir įgyvendintų išankstinį Rawlso modelį. Vien ankstesniame skyriuje aptartas privatus politinės doktrinos susiejimas su išpažįstama visa apimančia vertybine sistema, kuri pavadinoje „subjektyviu fundamentizmu“, *jau keičia* tą sistemą, nes tada ją imama suvokti kaip *turinčių ryši* (neretai deduktyvų) su liberalia politine doktrina.

Vadinasi, kaip atkreipia dėmesį Owenas, suvienyti pavyks tik tuos, kurių, nesutarimas nėra itin gilus, nes „pliuralizmo, tai yra ‘protingumo’, ribas [...] apibrėžia noras priimti Rawlso sprendimą“ (2001: 100). Persiklojantis konsensusas *įmanomas* todėl, kad jis *jau yra a priori*, pačiame situacijos modeliavime atsijojant „neprotinguosius“ – įtikinami tik tie, kurie *jau* tiki liberaliomis vertybėmis, ir nesvarbu, ar patys jas supranta kaip moralines, ar kaip griežtai vien politines. Bet jei galutinis liberalizmo pagrindas tėra „tikėjimas liberalizmu“ kaip „pilietinė religija“¹⁶, tai nusitrina politinio ir moralinio liberalizmo (vienos iš visa apimančių doktrinų) skirtumas¹⁷. Taigi grįžtama prie *Teisingumo teorijos*.

4. Racionalumo ir protingumo perskyra

„Protingumo“ (*the reasonable*) Rawlsas anaip tol netapatina su „racionalumu“ (*the*

rational)¹⁸. Protingumui, kaip matėme, jis suteikia moralinį turinį. Asmenys, pasikartosime, yra protingi, kai tarp sau lygių yra linkę siūlyti garbingas (nešališkas; *fair*) kooperacijos taisykles, kurių nori laikytis ir patys, jei tik gali būti tikri, kad kiti elgsis taip pat (be abipusiškumo garantijos jomis vadovautis būtų „iracionalu ar net savižudiška“), ir kurios, jų manymu, gali būti viešai pateisinamos kaip pagrįstos (*publicly justified*)¹⁹. Kaip moralinė dorybė (*virtue*), protingumas susaisto *in foro interno*, tačiau jį reiktų kvalifikuoti ne kaip individo atributą, o kaip socialinį reiškinį, nes jis negali atsiskleisti nesant institucionalizuoto socialinio pasaulio. Racionalumas – grynai intelektinė charakteristika. Jis visiškai privatus, priskirtinas paskiram vieningam veikėjui, kuris sugeba apsvarstyti savo tikslus, apsispręsti ir nuosekliai jų siekti, pasirinkdamas adekvačias priemones.

Abi idėjos savarankiškos, nenumato ir nešalina viena kitos: „Polinkis būti protin-gam nėra nei išvedamas iš racionalumo, nei jam priešiškas, jis tik nesuderinamas su egoizmu, nes siejasi su polinkiu elgtis moraliai“, atsižvelgiant į savo veiksmų pasekmes kitų gerovei (Rawls 1993: 49). Politiniam liberalizmui reikalingas jų abiejų komplementarus derinys: „Tik protingi veikėjai neturėtų savų tikslų, kurių norėtų siekti

¹⁸ Jis remiasi Sibley (1953) pasiūlyta šios perskyros interpretacija. „Protingumo“ sąvoka sietina su Immanuelio Kanto „praktinio proto“ idėja.

¹⁹ Be šio pagrindinio, Gausas išskiria dar keturis Rawlso „protingumo“ sąvokos aspektus: protingi asmenys pripažįsta mūsų 2-oje išnašoje išvardytus „sprendimo pasunkinimus“ ir neredukuojamo vertybinių pliuralizmo buvimo faktą; jie įsitikinę, kad neprotinga slopinti protingas doktrinas pasitelkiant politinę galią; jie nepriekaištingai logiški ir politinėse diskusijose remiasi tik visiems prieinamais mąstymo metodais, tai yra sveiku protu ir nekontroversiškais mokslinių tyrimų rezultatais (Gaus 1996: 131–162).

¹⁶ *Civil religion* – Sanfordo Levinsono sąvoka (1988).

¹⁷ Šiai tezei pritaria Charlesas Larmore’as (1996), Shaunas Youngas (2002).

nešališkai kooperuodamiesi; tik racionaliams stigtų teisingumo jausmo ir nepavyktų atpažinti savarankiško kitų veikėjų teiginių pagrįstumo (*the independent validity of the claims of others*)¹⁹ (Rawls 1993: 52). Kitaip tariant, be protingumo persiklojantis konsensusas nebus teisingas (nešališkas), o be racionalumo jis apskritai neįmanomas. Be protingumo nekils ryžtas įeiti pirminėn pozicijon ir laikytis joje sutartų principų, o be racionalumo nebus ką ten veikti.

Loginė šių sąvokų nepriklausomybė ir tam tikras protingumo prioritetas Rawlsui svarbūs todėl, kad, pirma, leidžia išsaugoti su protingumu siejamo teisingumo moralinį dėmenį kaip neredukuojamą į racionalumą normatyvumo šaltinį ir, antra, užtikrina „gerai sutvarkytos visuomenės“ stabilumą. Protingi asmenys, pasak Rawlso, neatsisakys remti politinės koncepcijos „net ir tuo atveju, jeigu jų pozicijų santykinė įtaka visuomenėje padidės ir palaiapsniui ims dominuoti“ (tai yra iš pagarbos teisingumo principams jie nepasinaudos galimybe uzurpuoti privilegijuotą padėtį, net jei įgytų pakankamai socialinės galios tai padaryti), o racionalių, bet neprotingų piliečių „socialinė vienybė tik tariama – jos stabilumas priklauso nuo to, ar išliks laimingam interesų susiliejimui palankios aplinkybės“ (1993: 50, 147). Ne racionalumas, bet protingumas yra tikrasis stabilumo – pagrindinės politinės filosofijos problemos – garantas, todėl Davidas Rasmussenas pagrįstai tvirtina, kad visas „Politinis liberalizmas“ remiasi šia perskyra (2003: 1)²⁰.

Tačiau ji sulaukė nemažai kritikos. Dažniausiai nurodoma, kad protingumo kriterijus reikalauja pateikti priešastis,

²⁰ Būtent nepakankamas ankstyvosios teisingumo teorijos stabilumas paskatino Rawlsą ją peržiūrėti.

numato analizės, argumentavimo, pagrindimo procedūras ir taip iš esmės susipina su racionalumu (Steinberger 2000). Juk suvokimas, kokios socialinės kooperacijos taisyklės yra garbingos (nešališkos) ir kodėl, kurios priešastys gali pretenduoti į visuotinį priimtinumą, o kurios – ne, neįmanomas be racionalumo kaip sugebėjimo lyginti, vertinti ir spręsti. Be to, jeigu protingi veikėjai elgiasi protingai (laikosi susitarimo) tik tol, kol gali pasikliauti, kad taip darys ir kiti (priešingu atveju, pasak Rawlso, toks elgesys būtų iracionalus), tai nebūtina postuliuoti papildomo „teisingumo savaime“ troškimo ir galima sakyti, kad jie tiesiog veikia racionaliai: elgtis protingai jiems naudinga, ir tai vienintelė tikroji tokios jų elgsenos motyvacija (tradiciciškai poelgis laikomas moraliu, jeigu jis atliekamas nepriklausomai nuo potencialios jo pasekmių naudos)²¹. Kita vertus, jei pripažįstame protingų veikėjų nesuinteresuotą moralumą, neaišku, kas jiems nutinka kaip racionaliems egoistams: egoizmo prielaidos Rawlsas *Politiniame liberalizme* neatsižada (kitai neliiktų prasmės kalbėti apie nežinojimo uždangą ir racionalų naudos maksimizavimą), bet tvirtina, kad „protingumas nesuderinamas su egoizmu“ ir, papildydamas racionalius veikėjus protingumu, apdovanoja juos jautria kitų gerovei morale, taip faktiškai kvestionuodamas jų egoizmą (1993: 49). Negana to, jeigu „protingumo“ prielaida galiausiai yra labai pragmatinė ir

²¹ Žinoma, Rawlsas neteigia, kad atskiras konkretus „žaidimo pagal taisykles“ ėjimas visada ir kiekvienam naudingas (todėl ir daro kantišką prielaidą apie ištikimybę teisingumo principams „dėl jų pačių“), bet jis įsitikinęs, kad visuomenė, kurioje gyvas tikėjimas šių taisyklių absoliučiu vertingumu, yra būtent ta, kurią, kaip apskritai kiekvienam geriausią (naudingiausią) variantą, pasirinktų protingi veikėjai.

racionali („protingo elgesio“ motyvacija – sistemos stabilumas), tai nežinia, kaip tai suderinti su grynai moraline „protingumo“ interpretacija.

Kartu verta suabejoti, ar protingumas kaip moralumas išties yra patikimas stabilumo garantas²²: visada buvo, yra ir bus daugybė žmonių, kuriems pristigs „protingumo“ (tarkime, jie teiks pirmenybę savo visa apimančių doktrinų tiesoms, o ne politinio liberalizmo vertybėms; įtikinėjimas „elgtis protingai“, tai yra apversti savo vertybių hierarchiją, pažeistų politinio diskurso ribas). Taigi, racionalumo ir protingumo ryšys Rawlso koncepcijoje ganėtinai painus: loginis sąvokų savarankiškumas abejotinas, o turinys ir susikloja, ir yra prieštaringas.

Išvados

Kaip matėme, abi pagrindinės *Politiniame liberalizme* atliktos *Teisingumo teorijos*

²² Šiuo aspektu Rawlsą kritikuoja, pvz., Larmore'as (1996).

LITERATŪRA

Anderson, B., 2003. The Apolitical Philosophy of John Rawls. *The Public Interest* 151: 39–51.

Cohen, J., 1993. Moral Pluralism and Political Consensus. In: *The Idea of Democracy*, eds. David Copp, Jean Hampton and John Roemer. New York: Cambridge, p. 270–291.

Fish, S., 1999a. A Reply to J. Judd Owen. *American Political Science Review* 93 (4): 925–930.

Fish, S., 1999b. *The Trouble with Principle*. Cambridge: Harvard University Press.

Gaus, G., 1996. *Justificatory Liberalism: An Essay on Epistemology and Political Theory*. New York–Oxford: Oxford University Press.

Hampton, J., 1995. The Common Faith of Liberalism. *Pacific Philosophical Quarterly* 75: 186–216.

korektyvos – *politikos / metafizikos* ir *protingumo / racionalumo* perskyros – problemiškos ir produkuoja prieštaringas implikacijas:

- 1) fundamentistinis projektas įgauna antifundamentistinį atspalvį;
- 2) subjektyvaus politinio liberalizmo supratimo galimybė suproblemina „gerai sutvarkytos visuomenės“ racionalumą;
- 3) ieškomas konsensusas presuponuojamas iš anksto;
- 4) „protingos (moralios) visuomenės“ stabilumo garantu belieka tik pats jos moralumas, tad parama politiniam liberalizmui galiausiai priklauso nuo paramos moraliniam liberalizmui, ji ne kitokia nei *Teisingumo teorijoje*.

Viso to priežastis glūdi pačioje Rawlso idėjoje ne sutapatinti, bet susieti du autonomiškus ir heterogeniškus normatyvumo šaltinius – moralinę savaime vertingo „teisingumo kaip nešališkumo“ viziją ir grynai racionalų apskaičiavimą, kuris turėtų užtikrinti šios vizijos stabilumą.

Krasnoff, L., 1998. Consensus, Stability, and Normativity in Rawls's Political Liberalism. *The Journal of Philosophy*, XCV, June (6): 269–292.

Kukathas, Ch., Pettit, Ph., 1990. *Rawls: A Theory of Justice and Its Critics*. Stanford: University Press.

Larmore, Ch., 1999. The Moral Basis of Political Liberalism. *The Journal of Philosophy*, Vol. XCVI, December 12: 599–625.

Larmore, Ch., 1996. *The Morals of Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Levinson, S., 1988. *Constitutional Faith*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Macedo, S., 1998. Transformative Constitutionalism and the Case of Religion: Defending the

Moderate Hegemony of Liberalism. *Political Theory* 26 (1): 56–80.

Mouffe, Ch., 2000. *The Democratic Paradox*. London–New York: Verso.

Neal, P., 1994. Does He Mean What He Says? (Mis)Understanding Rawls's Political Turn. *Polity* 27 (1): 77–111.

Orwin, C.; Stoner, J., 1990. Neoconstitucionalism? Rawls, Dworkin, and Nozick. In: *Confronting the Constitution*, ed. Allan Bloom. Washington, D. C.: AEI Press.

Owen, J., 2001. *Religion and the Demise of Liberal Rationalism*. Chicago & London: the University of Chicago Press.

Plant, R., 1998. Political philosophy, Nature of. In: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 6, gen. ed. Edward Craig. London and New York: Routledge, p. 525–528.

Rasmussen, D., 2003. *Defending Reasonability: the Centrality of Reasonable in the Later Rawls* [žiūrēta 2003 m. gruodžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.pucp.edu.pe/eventos/congresos/filosofia/programa_general/martes/plenariamatutina/RasmussenDavid.pdf>.

Rawls, J., 1971. *A Theory of Justice*. The Belknap Press of Harvard University Press.

Rawls, J., 1985. Justice as Fairness: Political not Metaphysical. *Philosophy and Public Affairs* 14: 223–251.

Rawls, J., 1980. Kantian Constructivism in Moral Theory. *Journal of Philosophy* 77 (September): 515–572.

Rawls, J., 1993. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.

Rawls, J., 1989. The Domain of the Political and Overlapping Consensus. *New York University Law Review* 64 (2 May): 236–251.

Rorty, R., 1991a. Essays on Heidegger and Others. Vol. 2 of *Philosophical Papers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rorty, R., 1991b. Objectivity, Relativism, and Truth. Vol. 1 of *Philosophical Papers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rorty, R., 1994. Religion as Conversation-Stopper. *Common Knowledge* 3(1): 1–6.

Sibley, W., 1953. The Rational Versus the Reasonable. *Philosophical Review* 62 (October): 554–560.

Steinberger, P., 2000. The Impossibility of a 'Political' Conception. *Journal of Politics* 62 (1): 147–165.

Vasiliauskaitė, N., 2005. Racionalumo ir teisingumo trintis Johno Rawlso „Teisingumo teorijoje“. *Politologija* 4 (40): 53–78.

Young, S., 2002. *Beyond Rawls: An Analysis of the Concept of Political Liberalism*. Lanham: University Press of America.

THE PROBLEM TO COMBINE RATIONALITY WITH JUSTICE IN JOHN RAWLS' "POLITICAL LIBERALISM"

Nida Vasiliauskaitė

S u m m a r y

The article deals with Rawlsian attempts to offer a theoretical model for universal “political, not metaphysical” order, based on the ideas of *rationality* and *justice* specifically defined. My point is to reveal the inner inconsistency in the very notion of *political liberalism* showing that its fundamental presuppositions – the distinctions of *politics / morals* and *reasonable / rational* – are

flawed. Which means that as a project built on two distinct in kind sources of normativity trying to “make them one” without damaging their logical autonomy, political liberalism is deemed to generate inconsistencies and cannot be saved by any “cosmetic changes”.

Keywords: rationality, justice, neutrality, political liberalism, fundamentism.

Įteikta 2012 04 21